

הערות ללוחות על התפתחות ההכנסות וההוצאות של הבנקים המסחריים בישראל 1950 – 1956

הלוחות המובאים בזה מסכמים את עיקר הנתונים על מיבנה ההכנסות וההוצאות של הבנקים המסחריים לשנים 1950–56, והם מתפרסמים בזאת לראשונה.¹

ניתוח המגמות המשתקפות בלוחות אלה מחייב זהירות רבה, במיוחד מאחר שהוא מתייחס לתקופה ממושכת בה חלו שינויים גדולים בערך המטבע ובמיבנה מערכת הבנקים. כן חלו באותה תקופה כמה שינויים בהגדרות הסעיפים השונים בסטטיסטיקה הבנקאית. גורמים אלה עשויים להכביד על ניתוח המגמות, במיוחד ביחס לשנים 1950–1952, ומשום כך הושם הדגש בהערות הבאות על התפתחות ההכנסות וההוצאות בשנים 1953–1956, שבהן היו השינויים מתונים יותר. ההכנסות של הבנקים גדלו בתקופה זו בקצב מהיר אולם ההוצאות גדלו בקצב מהיר יותר. כתוצאה מכך ניכרת עלייה מתונה ביותר ברווחים² של הבנקים, ופחת במידה ניכרת היחס בין רווחי הבנקים לבין ההון העצמי שלהם. ראוי לציין שהרווחים בסקירה זו הם לפני ניכוי המיסים הישירים. מס ההכנסה ומס רווחי חברות הגיעו כידוע ל-53 אחוזים מהרווחים. בשנת הכספים 1956/57 הוטל ייב המגן והעלה את המיסים הישירים על רווחי חברות ל-63 אחוזים. עם זאת, יש להתייחס בהסתייגות למסקנה שבשנים האחרונות קטנה רווחיות הבנקים במידה כה רבה, מכמה סיבות:

א. הרווחים השוטפים, כפי שנמסרו על ידי הבנקים, קטנים בכמה מקרים מהרווחים שהיו למעשה היות ובנקים אחדים יצרו רזרבות סמויות על ידי שחישבו פחת בערך גבוה מכפי שהיה למעשה ורשמו את הציוד הקבוע בערך נמוך יותר מערכו למעשה. בעיקר אמור דבר זה לגבי תקופה של הוצאות ניכרות הקשורות בפתיחת סניפים חדשים. לעתים נרשמו כל הוצאות ההתקנה, כולל רכישת בנינים, כהוצאות שוטפות בצורה של "פחת" או של "הוצאות מינהליות אחרות". סכום זה נאמד לגבי שנת 1956 ב-250,000 עד 300,000 ל"י.

ב. בבנקים אחדים נעשה חלק גדול יותר של העסקים באמצעות חברות-עזר, אשר עליהן לא ידועים פרטים אלא במקרים מספר. הנתונים שבלוחות המתפרסמים בזה כוללים, כמובן, את הרווחים שהולקו על-ידי חברות כאלה לבנקים.

¹ הבנקים המסחריים מוסרים למפקח על הבנקים, מדי שנה, נתונים בדבר מיבנה ההכנסות וההוצאות שלהם, על פי סעיפים המפורטים בשאלון הנמסר להם. במסגרת הבנקים המסחריים לא נכלל "בנק ישראל לחקלאות".
² הרווח הנקי בסקירה זו אינו זהה עם הרווחים לצרכי מס הכנסה, והוא קטן יותר כיוון שבחשבון ההוצאות כלולות גם הוצאות שאינן מוכרות כ"הוצאות מאושרות" לצורכי מס הכנסה.

לוח 1

סיכום הכנסות והוצאות הבנקים 1950—56, באלפי ל"י

השנה	הכנסות	הוצאות	רווחים לפני מס הכנסה	הון עצמי *	הרווחים כאחוז מההון העצמי	הרווחים כאחוז מסך כל ההכנסות	מספר העובדים בסוף השנה
1950	6,342	4,320	2,022	4,655	43.4	31.9	—
1951	9,217	6,190	3,027	6,875	4.0	32.8	2,511
1952	13,525	10,375	3,301	8,529	30.9	24.4	2,782
1953	19,600	15,551	4,263	9,783	41.4	21.8	3,073
1954	26,727	21,837	5,216	12,317	39.7	19.5	3,575
1955	34,341	30,042	4,664	14,499	29.7	13.6	4,348
1956	41,716	37,002	4,714	17,341	27.2	11.3	4,727

* ממוצע שנתי של נתונים חודשיים.

הכנסות

כ־90 אחוז מהכנסות הבנקים היו הכנסות מריבית ועמלות. ההכנסות השוטפות משני סעיפים אלה הוכפלו בשנים 1953—56, אף כי הממוצע השנתי של סכום ההלוואות והשטרות שנוכו עלה בתקופה זו בפחות מ־70 אחוז. היחס בין ההכנסות מריבית ועמלות לבין סך־כל הלוואות הבנקים עלה, לפיכך, מ־7.7 אחוזים בשנת 1953 ל־9.3 אחוזים בשנת 1956. שיעורים אלה נמוכים שניהם משערי הריבית הממוצעים שקיבלו הבנקים על הלוואות מאמצעיהם־שלהם, כיוון שבסכום ההלוואות כלולות הלוואות מפקדונות ממשלה שעבורן מקבלים הבנקים ריבית ועמלה בשיעור שאינו עולה על 4 אחוזים. ההטייה כלפי מטה של שער הריבית המתקבלת מהנתונים גדולה קצת יותר בשנת 1956 מכיוון שבשנה זו היה חלקן של ההלוואות מפקדונות הממשלה בסך כל ההלוואות 18.8 אחוזים לעומת 17.2 אחוזים בשנת 1953. לפיכך יש להניח ששיעור העלייה בשער הריבית הממוצע של הבנקים היה גבוה במידת מה מהמשתקף בנתונים. כן אין ספק שגורם נוסף להטיית שער הריבית כלפי מטה בשנת 1956 נבע מכך ששער הריבית המקובל הגיע ל־9 אחוזים, שהיה השער המכסימלי המותר לפי החוק ששרר באותה שנה. זה הביא לכך שמספר בנקים, אשר ביקשו לקבל עבור חלק מההלוואות שער ריבית העולה על 9 אחוזים, גבו עבור ההלוואות תשלומים נוספים בצורה של הכנסות אחרות.

הגידול היחסי הרב ביותר חל בהכנסות ריבית מפקדונות הבנקים שהופקדו במוסדות בנקאיים אחרים. אלה עלו בתקופה 1953—56 פי 15. עד 1953 כמעט לא היה סעיף זה מקור הכנסות לבנקים והוא החל להיות גורם בעל חשיבות רק מסוף 1954 ואילך. משקלן של ההכנסות מפקדונות שהופקדו במוסדות בנקאיים עלה מ־0.5 אחוז בסך כל ההכנסות ל־3.6 אחוזים. מקורה של התפתחות זו הוא בשני גורמים: (א) במדיניות שנקט בנק ישראל, שהחל כידוע לפעול

לוח 2

הכנסות הבנקים 56—1950, באלפי ל"י

השנה	ריבית ומקלות המדינות וכאשר מוטב	עמלות עבר מאגדים שונים	ריבית מפקדונות מאגדים * המוטב	ריבית מהשקעות באוצר	ריבית מהשקעות בניירות אחרים	הכנסות מחברות עזר	הכנסות מעסקאות מסחריות, קניסות, פניסות, הכנסות אחרות	הכנסות ממכירת נדל"ן ונד"ג	סך-הכל
1950	4,934	64	1,189	151	4	6,342			
1951	7,447	63	1,533	192	2	9,217			
1952	9,342	65	651	585	5	13,525			
1953	13,732	99	1,069	196	12	19,600	200	95	
1954	17,827	400	1,651	217	6	26,727	1,450	122	
1955	23,039	1,076	1,349	8	27	34,341	1,858	199	
1956	27,891	1,493	1,814	—	124	41,716	1,965	261	
מדד הכנסות, 1953=100									
1950	27.5	64.6	94.0	51.2	33.3	32.4			
1951	41.5	43.4	121.2	65.1	16.7	47.0			
1952	68.0	65.7	298.5	50.1	41.7	69.0			
1953	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0			
1954	129.8	404.0	110.7	128.4	50.0	136.4	725.0	128.4	154.4
1955	167.8	1,086.9	4.1	209.5	225.0	175.2	929.0	209.5	126.2
1956	203.1	1,508.1	—	169.7	1,033.3	212.8	982.5	274.7	169.7
הרכב ההכנסות, באחוזים. סך-הכל=100									
1950	77.8	1.0	18.7	2.4	0.1	100.0			
1951	80.8	0.5	16.6	2.1	—	100.0			
1952	69.1	0.5	4.8	4.3	—	100.0	1.1		
1953	70.1	0.5	5.5	1.0	—	100.0	0.5		
1954	66.7	1.5	6.2	0.8	—	100.0	5.4	0.5	
1955	67.1	3.1	3.9	—	0.1	100.0	5.4	0.6	
1956	66.9	3.6	4.3	—	0.3	100.0	4.7	0.6	

* לרבות בנק ישראל ומסדות בנקאיים מחוץ לישראל.

הוצאות הבנקים 56—1950, באלפי ל"י

שנה	הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה	הוצאות ממשלה לרבות הוצאות ממשלה
1950	970	108	2,217	128	732	31	134	4,320	2,022
1951	1,535	74	3,038	148	1,053	150	192	6,190	3,027
1952	2,049	158	5,462	239	1,807	162	347	10,224	3,301
1953	2,835	396	7,654	350	3,061	443	598	15,337	4,263
1954	4,249	632	10,978	481	4,515	15	671	21,511	5,216
1955	6,047	640	15,244	734	5,872	420	720	29,667	4,664
1956	7,745	676	19,019	996	7,047	793	726	37,002	4,714
מדד ההוצאות, 1953=100									
1950	34.2	27.3	29.0	36.8	23.9	7.0	22.4	28.2	47.4
1951	54.1	18.7	39.7	42.3	34.4	33.9	32.1	40.4	71.0
1952	72.3	40.0	71.4	68.3	59.0	36.6	58.0	66.7	77.4
1953	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
1954	149.9	159.6	143.4	137.4	147.5	—	112.2	140.3	122.4
1955	213.3	161.6	199.2	209.7	191.8	94.8	120.4	193.4	109.4
1956	273.2	170.7	248.5	284.6	230.2	179.0	121.4	241.3	110.6
הרכב ההוצאות, באחוזים, סך-כל ההכנסות=100									
1950	15.3	1.7	35.0	2.0	11.5	0.5	2.1	68.1	31.9
1951	16.7	0.8	33.0	1.6	11.4	1.6	2.1	67.2	32.8
1952	15.1	1.2	40.4	1.8	13.4	1.2	2.5	75.6	24.4
1953	14.5	2.0	39.0	1.8	15.6	2.3	3.0	78.2	21.8
1954	15.9	2.4	41.1	1.8	16.9	—	2.5	80.5	19.5
1955	17.6	1.9	44.4	2.1	17.1	1.2	2.1	86.4	13.6
1956	18.6	1.6	45.6	2.4	16.9	1.9	1.7	88.7	11.3

* מימי רכוש ומיסים עירוניים.
 ** סכום הנביות של חובות רעים משנים קודמות עלה על סכום החובות הרעים לשנה השוטפת.

בדצמבר 1954, לפיה חויבו הבנקים להחזיק בו יתרות מינימליות ועודד אותם להחזיק גם עודפי יתרות, על-ידי העלאת שער הריבית המשתלמת עבור פקדונות אלה; (ב) בהגבלות האשראי אשר הביאו לכך שהבנקים הגדילו סכום נכסיהם הנוזלים שבגלל מדיניות בנק ישראל היו בעיקר יתרות שהוחזקו בו.

הריבית מהשקעות בשטרי אוצר ירדה לאפס כיוון שמאז שנת 1955 לא החזיקו הבנקים שטרי אוצר. ירידה גדולה בהכנסות משטרי אוצר היתה גם בשנת 1953 בהשוואה לשנת 1952 כיוון שבשנת 1953 חלה הרחבה גדולה של אשראי, הבנקים היו זקוקים למזומנים ולכן מכרו למחלקת ההוצאה של בנק לאומי לישראל את שטרי האוצר שבידיהם.

הכנסות הבנקים מריבית ודיבידנדות על השקעות בניירות-ערך אחרים עלתה בשנים 1953—70 אחוז בלבד, וחלקן בסך כל ההכנסות ירד מ-5.5 ל-4.3 אחוזים. ייתכן שאחת הסיבות לכך היא, שחלק גדול יותר של השקעות הבנקים בניירות-ערך בוצע באמצעות חברות-עזר. בשנים האחרונות התרבו ההשקעות בחברות כאלה, שהוקמו לצורך פעולות שאינן בגדר של פעולות מובהקות של בנקים מסחריים.

ההתפתחויות שתוארו לעיל הביאו לירידת משקלן של הכנסות הבנקים מריבית ועמלות מ-91.5 אחוזים מכלל ההכנסות בשנת 1953 ל-86.5 אחוזים בשנת 1956, וכן לירידת-מה בחלקן של ההכנסות מניירות-ערך. לעומת זאת עלתה חשיבותן של ההכנסות מפקדונות שהופקדו במוסדות בנקאיים אחרים, לרבות בנקים מחוץ לישראל ובנק ישראל, ושל הכנסות אחרות, בעיקר במטבע חוץ. באחרונות חלה עלייה ניכרת, לאחר שבראשית 1954 הונהג חישוב של 1.800 ל"י לדולר במקום 1 ל"י הדולאר במאזניהם של המוסדות הבנקאיים.

הוצאות

התפתחות הוצאות הבנקים היתה אחידה יותר מהתפתחותן של ההכנסות. הגידול הרב ביותר חל בהוצאות למיסים¹ ולתרומות, אולם לסעיף זה יש רק משקל קטן מאד ביחס להכנסות הבנקים. גידול רב, יחסית, חל גם בתשלומי ריבית על פקדונות הציבור, אשר גדלו בשנים 1953—1956 פי 2½ וחלקם עלה מ-15 אחוזים מסך כל ההכנסות² בשנת 1953 ל-19 אחוזים בשנת 1956. דבר זה נבע מהכפלת סכום הפקדונות מצד אחד ומהעלייה הכללית של שער הריבית מצד שני, ובעיקר העלייה של שער הריבית הקרדיטורית על פקדונות חסכון בשנים 1955 ו-1956 — עלייה שלא היתה מלווה בעלייה דומה של סכום ההלוואות וההכנסות מהן. סעיף ההוצאות הגדול ביותר של הבנקים הוא תשלומי שכר ומשכורת (כולל שירותים סוציאליים, תשלומי פנסיה וכו'). מספר העובדים גדל בשנים 1953/56 ב-55 אחוזים והשכר הממוצע לעובד עלה ב-60 אחוז לערך. תשלומי שכר ומשכורת היו ב-1956 גדולים פי 2½ מאשר בשנת 1953, וחלקם מסך כל ההכנסות עלה מ-39 אחוזים ל-45.6 אחוזים. סכומן של הוצאות אחרות, בעיקר מינהליות, עלה בשנים האלה ב-130 אחוזים. עלייה מועטת, יחסית, חלה בסכומי

¹ מס רכוש ומסים עירוניים; אינו כולל מס הכנסה ומס רווחי הון.

² חישוב חלקם היחסי של מרכיבי ההוצאות השונים נעשה תמיד על-ידי חישוב כל סוג הוצאות כחלק מסך כל ההכנסות, כלומר — סך-כל ההוצאות בתוספת הרווחים. על-ידי כך מתקבלים הרווחים כשארית ומבוטאים גם הם כאחוז מסך כל ההכנסות.

הריבית והעמלות ששולמו למוסדות בנקאיים אחרים עבור שירותים שונים כגון שעם התרחבותם של הבנקים פחת והלך מספר העיסקות שבוצעו באמצעות בנקים גדולים יותר.

רווחים¹

סכום רווחי הבנקים בשנת 1956 היה גדול כפליים, לערך, מאשר בשנת 1950, ועלה ב-10 אחוזים על הרווחים בשנת 1953. אחוז הרווחים מסך-כל ההכנסות, שהוא למעשה חלקם של הרווחים מהמחזור, ירד בהתמדה מ-32 אחוזים בשנת 1951, שבה היה שיעור הרווח הגדול ביותר, ל-21.8 אחוזים בשנת 1953 ול-11.3 אחוזים ב-1956.

המגמה של קצב עלייה איטי, יחסית, של רווחיהם השוטפים של הבנקים מתבטאת כמובן גם ביחס בין הרווח הנקי לבין ההון העצמי, בעיקר מאחר שבתקופה זו גדל הון הבנקים. היחס בין הרווח הנקי של הבנקים לבין ההון העצמי שלהם ירד מ-43.4 אחוזים בשנת 1950 ל-41.4 אחוזים בשנת 1953 ול-27.2 אחוזים בשנת 1956.

אמנם גם 27 אחוזים של תשואה מן ההון² הם רווח גבוה יחסית לתמורה המקובלת של ההון בישראל, אולם הירידה מ-41 ל-27 אחוזים מלמדת על ירידה ברווחיות של הבנקים. יש להביא בחשבון שבתקופה זו עלה במשק שער הריבית — התמורה להשקעות אלטרנטיביות — ומכאן שהרווחיות היחסית של ההשקעות בבנקים אף ירדה יותר. אחד הגורמים להתפתחות זו היו בודאי הגבלות האשראי: לעומת 61.5 אחוזים שהיוו ההלוואות הרגילות מסך-כל נכסי הבנקים בשנת 1953, הגיע חלקן בשנת 1956 ל-51.8 אחוזים בלבד. בד בבד עם הגבלות האשראי נמנעו כמה בנקים גם מהעלאת שער הריבית, במגמה לקיים את החוק העותומאני שהיה בתוקפו עד ראשית שנת 1957. אם כי שער הריבית הממוצע עלה בשנים האחרונות הרי הוא נשאר נמוך מהשער שהיה משתרר אלמלא חוק הריבית.

אולם, יחד עם זאת יש להביא בחשבון — כפי שכבר נאמר בראשית סקירה זו — שאין ספק כי רווחיהם של הבנקים עלו למעשה במידת מה על המשתקף בנתונים שבידינו.

¹ לפני ניכוי מס הכנסה, מס רווחי חברות ויהב מגן.
² returns to capital